

A FIU: Hát mit? (A csokoládét falva megy át a szobán. A szülei kutató szemmel néznek utána.)

AZ APA: Azt hiszed, igazat mond?

AZ ANYA (a vállát vonogatja).

(Függöny)

HOLLÓS KORVIN LAJOS: NEM FÁRADHATSZ EL...

*Nem fáradhatsz el. El nem bukhatsz.
Meg se halhatsz és el se futhatsz.
Nem bujdoshatsz, s nem is szabad.
Hidd: lesz levegő, melyben szárnyad
megkönnyebbülten újra szállhat
s dallammá tarkulhat szavad.*

*Várj lesben, mint vad szesz a borban
és hallgass, mint kő a szoborban,
egy nap érte jön az idő,
varázspálcájával megérint
s te néma burkodból kilépsz, mint
ujszülött, erősebb erő.*

*Hitedben voltál egykor győztes,
higyj most is! Azt, hogy ki nem dőlhetsz,
nem vagy palánta; régi tölgy
vagy, aki viharra született,
gyökered mély és nem jöhet szél,
hogy elengedje azt a föld.*

A POLGÁR VÁLTOZÁSAI

Irta: ROBOTOS IMRE

Bizonyára mélyreható történelmi tanulmány vizsgálódására vár a polgár alakulásainak adatszerű felvázolása, — és a változások szellemi tartalmának elemzése. E pillanatban aligha volna lehetséges e megrendítő metamorfózis lefolyásának részletező feltárása, hisz' a változás folyamatának csak küszöbén állunk s mindössze arra szorítkozhatunk, hogy itt-ott adalékokat szedegessünk fel az „anyag“ későbbi ismeretéhez. A polgár ugyanis szemünk előtt futotta ki legnagyobb formáját, láttuk fölényes fensőbbiségét és hanyatlását, tanui voltunk, mint uralta az anyagi és szellemi világot, mint tagadta meg eszméit, hitét, önmagát. Izgalmasan szép és gazdag volt e pálya és nem tagadhatjuk meg tőle értékeit sem. Az öszszegezés ideje azonban még nem érkezett el. Mert a polgár útja most még nem ért véget s nem is előre tart, hanem visszafelé halad. A pálya törést kapott, de az ut, amely visszafelé visz, már teljességgel más tájakat idéz, a békés szellőt viharos szelek váltották fel, a házak feldultan, a templo-

mok üszkösen integetnek az utas felé s e néma gyászban a polgár riadtan eszmél a kinzó valóságra: megváltozott körülötte a világ. A világ, amely eddig az ő eszméit tükrözte, az ő javait őrizte, az ő biztonságát és álmát vigyázta.

S ma? Kapjunk el egy rövid, de sokatmondó sajtójelentést és rögtön meglátjuk, hogy a polgár riadalma nem ok nélküli.

„Róma polgárellelens kiállítás szervez“ hirdeti a cím s kevesebb tájékozottsággal azt lehetne hinni, hogy sajnálatos sajtóhibáról van mindössze szó. Ámde a következő sorok meggyőznek felőle, hogy a szedőt nem terheli mulasztás; a szöveg teljesen pontos. Megtudjuk, hogy a kiállítás a polgári eszmék, szokások és erkölcsök ellen kívánja sorompóba állítani erőit, mégpedig a guny kiméletlenségével. Persze a hajlíthatatlan dogmatikusok erre megint előveszik a sémát és azt állítják, hogy a polgárellelens kiállítás csupán olcsó demagógia, amely megtévesztő jelszavakkal éppen a polgár érdekeit kívánja szolgálni. Kétségtelenül: az eféle kijelentés nincs minden óvatosság híján, mert a római kiállításra valló módszerrel gyakran találkozhatunk tömeg-hangulateltetés szükségének idején. Mégis az a véleményünk, hogy a római „polgárellelens“ kiállítás korántsem hangulateltetés, hanem őszinte világnézeti kényszerűség. A totális állam ugyanis, amely voltaképp a „polgár“ társadalmának hatályosabb védelme szükségéből fakadt, — ha ez a polgár igazában a „nagy polgár“ is volt — túlnőtt a polgár által elgondolt formáin s egyszerre, mikor számot vetett erőivel, barátaival és ellenségeivel, úgy találta, hogy a „polgár“, az elvont, a történelmi polgár, a tulsó oldalon áll. Szellemi javai, amiket mástól száradon át hordott jeles szorgalommal össze, nemcsak értéktelennek tűnnek az új rend szemében, hanem egyenesen kártékonyak mutatkoznak. Kulturkincsei vitássá teheték a „totális“ állameszme vitathatatlan tételeit, iradalma romboló ábrándokat lopott az ifjuság lelkébe. A polgár, ha megkeményítette is szívét az ellene forduló rebbeliók előtt, mégis vitázott velük s olykor büntudata támadt, emlékeztén rá, mily hűtelen lett eszméihez s mennyire eltávolodott tőlük. A polgár utolsó pillanatig nem vesztette el hajlamát az emberiség irányában, részvét ép' úgy támadt lelkében, mint könyörület. A polgár így kettős életre kényszerült; magában hordozta régi énjét, de ettől idegen keretek között pergette napjait. Talán, ha rajta áll, megmaradt volna ilyennek s lelkiismeretével elkészült volna valahogy. De a totálítás nem tűrhette ezt.

A polgár még abban a hitben ringatta magát, hogy az „uralkodó osztályhoz“ tartozik és nagy időknél kellett érkezni, hogy meglássa végre: cégtáblájáról kivakarták az „uralkodó“ jelzót. A demokráciák mélabús emlékeztető korszakában még valóban „uralkodó“ lehetett, kifejthette nézeteit és iskoláiban kedvére való eszméket hirdetett. S mialatt e szellemi biztonság légkörében kedvére szótta ábrándjait — amelyekben, valljuk be, már kevés volt a méltóság, — az ábrándokra lecsapott a dermesztő valóság.

Róma a kiállítás műsorán szégyenpadra viszi a polgár ábrándjait is. Különös ellentmondás azonban, hogy ez „ábrándoknak“ épp akkor üzen hadat, mikor a polgár már nem ábrándozik. Vagy ha mégis, úgy már elhagyja az ábránd sekélyes vizeit és vággyá, magatartássá, eszmévé nő. Már nem a „hatalom birtokában“ eresztgeti a légtérbe képzelete színes sárkányait, hanem ugyszólván a hatalmon kívül, azt a jelleget kezdi öltani,

ahogy' hősi korszakában indult el a világ megváltoztatásának igényével. Idők messzeségéből elmosódottan felénk lobog a polgári vágykép tépett zászlaja és rajta az ismert, bár kopott szavakat betűzzük: Szabadság, egyenlőség, testvériség...

Mondjuk-e, hogy bűnös a polgár, mert csak addig vette komolyan a hittevést, amíg az ő szabadsága volt vitás? Hagyjuk ezt, hisz' ugyis emlékezni fog erre most ő maga, mikor „szabadsága“ többé már még csak nem is vitás.

A totális állameszme — szinre való tekintet nélkül — nem tűri a polgári „gyengeségeket“. Nem törődik az oly' féltve őrzött személyes önrendelkezéssel s ellenőrzést gyakorol még a rejtegetett gondolon is. Az egyéniséget alantas szemléletű közösségi eszmék alá rendeli s a polgár itt kapta a legmélyebb sebet. Egyénisége legbecsesebb kincsei közé tartozott ugyanynyira, hogy még az emelkedett, magasztos közösségi eszménytől is féltette. Most viszont olyan faj- és népközösségi eszményben kell osztoznia, melynek legfőbb hite a Vér, amit nemcsak óv, de ont is bőséggel. S ne tagadjuk; a „polgár“ változásaihoz tartozik az is, hogy jobbára feladta önmagát és megbujva szemléli mindazt, ami feje fölött elzug, másrészt szívvel osztozik az új eszményekben, felolvad bennük és kiszolgálja azok kívánalmait. Mondhatnánk azt is: ez nem a „polgár“, már talán inkább a „Lumpenbürger“. De ezzel csak megkerülnénk a lényegét. „Polgár“ ez is, de már csak nevében az, mert amit a szó társított és magába zárt, kiveszett belőle teljesen. Új rend születése ez, amelynek még nem is adatott meg a neve s amely nem is vállalja a „polgár“ nevet. A „történelmi polgárra“ ki nem tud új köntöst ölteni, szükség e rendszerben nincs, és sorsa az, hogy behődöl, harcol vagy elbukik.

Az eszmélés súlyos órái ezek és a polgár tekintete révetegen keres: merre tartson, helyét hol találja? A változás kényszerű és kikerülhetetlen parancsa előtt áll. A polgár magába fordul és visszanéz. Elég, ha önmagát látja a hősi hajnalon, mikor torlasz mögé állt és zászlót lengetett. S elég, ha elolvassa a kopott betűket.

Személyes példák hosszú sora áll előttünk, igazolásul, hogy a „polgár“ olvasni kezdi már a sorokat s visszatér a nagy francia forradalom hagyományaihoz. Nem könnyű az út s kockázatos is, de hogy a polgár már rálépett — s különösen a totális államokban lépett rá, — azt a római kiállítás ékesen példázza. A polgár nem jár egyenesen még az elfelejtett utakon, de nem is jár egyedül. És az egykor oly dicsőséges táj üszkös romjai csak teljesebbé és eltökéltebbé teszik a változást.

Mert a polgárnak, — ha akarja, ha nem — változnia kell. Létfeltételei szűntek meg és alakultak át. Urakodó eszméiből üldözött eszmék lettek s így üldözött ő maga is. Hitét gunyolják, humanizmusát kintpadra vonják, biztonságától megfosztják, szellemi és anyagi szabadsága bilincsekben. A polgár áhitja a békét, családja nyugalalmát, de ha békét vet, rabságot arat. Zavart lélekkel vergődik, nyugalalmát veszítve s nem tehet egyebet, mint titkon sóvárog... Vagy visszatér...

Mondottuk már: a visszatérés többet jelent a régi eszmék és létformák helyreállításánál. Új korszakban régi eszmék is új értelmet nyernek és másképp hangzanak. A római kiállítás a polgár új történelmi helyére utal. A polgáron mulik, lesz-e restauráció.